

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

מסמך רקע בנושא:
בתי דין מיוחדים לענייני סמים

י"ט אייר תשס"ו

17 מאי 2006

כתיבה: גלעד נתן, עובד מחקר ומידע

אישור: שרון סופר, ראש צוות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 6016 649 - 02

פקס: 6103 649 - 02

www.knesset.gov.il/mmm

מסמך זה נכתב לבקשת הה"כ יוסף ביילין ועניינו בתי דין המיוחדים לסמים. בית הדין הראשון לסמים הוקם בשנת 1989 בארצות הברית. המסמך סוקר בתי דין מיוחדים לענייני סמים הקיימים. בארצות הברית, אוסטרליה ואירלנד, וכן בקנדה, שם מתקיימת היום התוכנית בשלב הניסוי.

בתי הדין המיוחדים לסמים הוקמו מתוך הכרה בבעייתיות ההולכת וגוברת של היקף צריכת הסמים ובצורך להתמודד עם צרכני סמים באופן שונה מאשר עם פושעים פלילים אחרים. למרות שם, בית דין לסמים אינו בית דין במתכונת המקובלת אלא הסדרת תוכנית לגמילה ושיקום של מכורים לסמים בהליך משפטי ובהשגחתו של שופט. בבית הדין המיוחד לסמים שותפים במדינות השונות, כל הגורמים הממשלתיים הקשורים במאבק בבעיית הסמים במדינות והגורמים הטיפוליים. בכל המדינות, קיימים שני תנאים בסיסיים להשתתפות בתוכנית: המשתתפים בתוכנית הינם מכורים לסמים, והם ללא עבר פלילי אלים.

2. ארצות הברית

מערכת המשפט של מדינת פלורידה הייתה הראשונה שיזמה תוכנית נפרדת לשפיטת מואשמים ב"צריכה אישית", של סמים. בשנת 1994 היו ברחבי ארצות הברית 12 בתי משפט מיוחדים לסמים ובשנת 2003 היו 1200 בתי משפט. כיום קיימים בארצות הברית 1557 בתי משפט מיוחדים לסמים בכל 50 המדינות¹. בתי המשפט המיוחדים לסמים פועלים ברמה הפדראלית, המדינתית, במספר שמורות אינדיאניות ובשטחי החסות של ארצות הברית כגואם ופורטו-ריקו.

בתי המשפט המיוחדים לסמים פועלים בצורה המשלבת בין המערכת השיפוטית למערכת השיקומית. צוות בית המשפט המיוחד מורכב משופט, תובע, סגור ציבורי, קצין מבחן, קצין המייצג את הגורם האחראי לאכיפת החוק, נציג הגוף המספק את הטיפול ואחראי על תיאום התוכנית². סמכויות בתי הדין המיוחדים לסמים שונות ממדינה למדינה, אולם לרוב בתי הדין הסמכות לפקח על תהליך השיקום ולהורות על סיומו או על הפסקתו והחזרת המטופל למשפט במסגרת הפלילית הרגילה.

ההשתתפות בתוכנית בתי הדין המיוחדים לסמים אינה חובה, נאשמים בגין צריכה אישית יכולים לבחור להשתתף בתוכנית בית המשפט המיוחד לסמים או לעמוד לדין בפני בית משפט רגיל³. הדרישות הבסיסיות ממשתתפי התוכנית הינן⁴:

- עבר פלילי נקי מעבירות אלימות.
- השתתפות אינטנסיבית בתוכנית גמילה מסמים לפרק זמן של שנה לפחות.

¹ בתי המשפט המיוחדים לסמים, <http://www.whitehousedrugpolicy.gov/enforce/drugcourt.html>, 11 במאי 2006.

² ק. פוקס, בתי משפט מיוחדים לסמים בארצות הברית, <http://usinfo.state.gov/journals/itdhr/0503/ijde/fox.htm>, 11 במאי 2006.

³ מתוך האתר המשפטי של מדינת יוטה, <http://www.utcourts.gov/drugcourts>, 15 במאי 2006.

⁴ אתר מערכת בתי המשפט של צפון קרוליינה, <http://www.nccourts.org/Support/FAQs/FAQs.asp?Type=11&language=1>, 11 במאי 2006. יש לציין כי לכל בית משפט שמורה הזכות לעשות שינויים ותוספות בכללים.

- הימנעות משימוש בסמים ואלכוהול.

סיום התוכנית, כפי שנקבעה על ידי בית המשפט, מותנה במספר דרישות נוספות כגון⁵:

- א. על המשתתף בתוכנית להיות בעל עבודה קבוע.
 - ב. על המשתתף בתוכנית לעמוד בכל התחייבויותיו הכספיות, כולל התשלום עבור השתתפות בתוכנית.
- במהלך שנות ה-90 התגבשה מסגרת עבודה המאפיינת את כל בתי המשפט המיוחדים לסמים בארצות הברית על בסיס עשרה עקרונות מפתח⁶:
- א. בתי המשפט המיוחדים מהווים שילוב בין מערכת השיקום של מכורים לסמים ואלכוהול ומערכת המשפט.
 - ב. ישנה הבנה בין נציגי התביעה וההגנה לגבי הצורך להגיע לשיקום מוצלח של הנאשם.
 - ג. על בתי הדין המיוחדים לפעול כך שהמועמדים לשיקום, יחלו בתוכנית, בהקדם האפשרי לאחר שהתהליך הפלילי נגדם החל.
 - ד. על בתי הדין המיוחדים להציע טיפול מתמשך ומורכב שבו בנוסף לגמילה יוצעו למטופל טיפולים נוספים במטרה למנוע הידרדרות נוספת להתמכרות.
 - ה. המטופלים במסגרת בתי הדין המיוחדים עוברים בדיקות סמים ואלכוהול באופן סדיר לאורך כל זמן הטיפול.
 - ו. המטופלים במסגרת בתי הדין המיוחדים אמורים להיפגש באופן סדיר עם צוות בית המשפט האחראי על עניינם.
 - ז. במסגרת התוכנית מושם דגש מיוחד על מפגשים בין השופט האחראי והמטופל.
 - ח. יש חובה לתיעוד ולרישום כל הנתונים הקשורים בעבודת בית הדין והטיפוליים השונים הניתנים במסגרת הטיפול של בית הדין במטרה לבחון את הצלחת התוכנית ואת נקודות החולשה שלה.
 - ט. היות ובתי הדין המיוחדים מהווים שינוי מהותי במדיניות הטיפול והענישה של עברייני סמים, חובה על כל אחד מן הגורמים השותפים בהליך של בית הדין ללמוד את תפקידו ואת תפקיד הגורמים הנוספים. המטרה הינה הכשרת כוח אדם מיומן במסגרת התוכנית.
 - י. בתי הדין המיוחדים נותנים טיפול ושיקום במסגרת הקהילה.

⁵ אתר המשרד לענייני בתי דין מיוחדים לסמים, <http://www.ncjrs.gov/html/bja/decade98.htm>, 11 במאי 2006.

⁶ מתוך החוברת של המשרד המשפטים האמריקני, הגדרת בתי הדין המיוחדים, <http://www.nadcp.org/docs/dkeypdf.pdf>, 15 במאי 2006.

ההשתתפות בתוכנית נמשכת פרק זמן של שנה עד שנתיים, המשתנה בין המדינות והתוכניות. המשתתף יכול לסיים את השתתפותו בתוכנית רק לאחר שעמד בהצלחה בכל קורס, תוכנית או שלב, שילם את חלקו במימון התוכנית ועבר ראיון סיום עם הצוות המלווה.⁷

הפעלת בתי הדין המיוחדים לסמים נחשבת להצלחה בארצות הברית. עד שנת 2003 טופלו במסגרת התוכנית בארצות הברית כ-100,000 איש. כ-70% מתוכם סיימו את הטיפול במסגרת התוכנית בהצלחה.⁸ התוכנית בעלת נתונים מוצלחים במיוחד בתחום של רצידיביזם, בקרב מסיימי התוכנית בהצלחה שיעור הנוטים לחזור לסמים הוא 4% בלבד לעומת כ-45% בקרב עברייני סמים מורשעים.⁹

הנתונים על הצלחה יחסית בגמילה ומניעת רצידיביזם, התפיסה שהתוכנית בריאה יותר הן למטופל והן לקהילה והעובדה שההוצאות על תוכניות גמילה נמוכות בהרבה מההוצאות על כליאה, תורמות להתרחבותה המהירה של התוכנית ולעלייה המהירה במספרם של בתי הדין המיוחדים לסמים.¹⁰

3. אוסטרליה

כיום, קיימים בתי דין מיוחדים לסמים בשתי מדינות של הפדרציה האוסטרלית. בנוי סאופט ויילס ובקווינסלאנד.¹¹ שתי המדינות אימצו את עקרונות הבסיס של המודל האמריקני.

לבתי הדין המיוחדים לסמים באוסטרליה שלוש מטרות עיקריות:¹²

- לצמצם את תלותם של משתתפי התוכנית בסמים.
- לפעול למען השבתם לקהילה של משתתפי התוכנית.
- לצמצם את הפעילות הפלילית אשר גורמים צרכני סמים בשל התמכרותם.

סמכותם של בתי הדין המיוחדים מעוגנת בחקיקה של שתי המדינות.¹³ כמו בארה"ב ישנם הבדלים בין המדינות בקריטריונים להשתתפות בתוכנית. עם זאת ניתן לציין מספר קריטריונים משותפים:¹⁴

א. על המשתתף להיות מעל גיל 17.

⁷ אתר מערכת בתי המשפט של צפון קרולינה, <http://www.nccourts.org/Support/FAQs/FAQs.asp?Type=11&language=1>, 11 במאי 2006. יש לציין כי לכל בית משפט שמורה הזכות לעשות שינויים ותוספות בכללים.

⁸ ק. פוקס, בתי משפט מיוחדים לסמים בארצות הברית, <http://usinfo.state.gov/journals/itdhr/0503/ijde/fox.htm>, 11 במאי 2006.

⁹ אתר המשרד לענייני בתי דין מיוחדים לסמים, <http://www.ncjrs.gov/html/bja/decade98.htm>, 11 במאי 2006.

¹⁰ בתי המשפט המיוחדים לסמים, <http://www.whitehousedrugpolicy.gov/enforce/drugcourt.html>, 11 במאי 2006.

¹¹ אתר הספרייה הלאומית של אוסטרליה, <http://www.nla.gov.au/oz/law.html>, 11 במאי 2006.

¹² אתר ממשלת ניו סאופט ויילס, <http://www.lawlink.nsw.gov.au/drugcrt/drugcrt.nsf/pages/drugcrt2>, 11 במאי 2006.

¹³ החוק של ניו סאופט ויילס, http://www.austlii.edu.au/au/legis/nsw/repealed_reg/dcr1999230, 15 במאי 2006.

החוק של קווינסלאנד, http://www.austlii.edu.au/au/legis/nsw/repealed_reg/dcr1999230, 15 במאי 2006.

¹⁴ אתר ממשלת קווינסלאנד, http://www.justice.qld.gov.au/courts/factsht/qc_fact4.htm#1, 11 במאי 2006.

- ב. על המשתתף להודות בעבירות המיוחסות לו.
- ג. על המשתתף להיות בעל עבר נקי מעבירות בעלות אופי מיני או עבירות של אלימות פיסית.
- ד. על המשתתף להוכיח את היותו מכור לסמים.
- ה. רק מי שעומד בפני מאסר בשל העברות אותן ביצע זכאי להשתתף בתוכנית.
- בכל בתי המשפט המיוחדים לענייני סמים באוסטרליה מקפידים לשמור על ארבע עקרונות בסיסים:
- א. טיפול בהתמכרות.
- ב. תמיכה סוציאלית במטופל ופיתוח כישוריו החברתיים.
- ג. דיווחים קבועים לבית המשפט על התקדמותו של המטופל.
- ד. עריכת בדיקות סמים באופן קבוע.

3.1 ניו סאופת' ויילס¹⁵

בפברואר 1999, החלה עבודתם בפועל של בתי הדין המיוחדים לסמים בניו סאופט ויילס. בראש בית הדין מכהן שופט ולצידו נציגים של מערכת המשפט, המשטרה, קציני מבחן, אנשי רווחה, משרד הבריאות, משרד התובע הכללי, מערכת הענישה ונציגי תוכניות הגמילה הקשורות בפעולת בית הדין המיוחד.

כאשר מתקבל מועמד לטיפול במסגרת התוכנית עליו לעבור שני שלבים:

- גמילה פיסית: בזמן זה הנמשך בדרך כלל כשבועיים נמצא המטופל בהסגר.
- שיקום: במסגרת שלב זה עובר המטופל תוכניות שונות שנועדו להתאימו לחיים נורמטיביים.

בעלי עבר פלילי אלים, הרשעות בעבירות מין, סחר בבני אדם וסחר בסמים אינם יכולים להתקבל לתוכנית. גם בעלי בעיות נפשיות אינם יכולים להתקבל.

מדי שבוע, מחויב המטופל במסגרת התוכנית לעבור בדיקת סמים ולדווח לבית הדין המיוחד. לפי דוחות המעקב של המטופל יכול בית המשפט להעניק לו זכויות מיוחדות או לשלול אותן בזמן הטיפול.

תוכנית הטיפול במסגרת בתי הדין המיוחדים במדינה נמשכת לפחות שנה. בית המשפט מורה על סיום התוכנית כשהמטופל עמד בהצלחה בדרישות התוכנית או ששיקומו נכשל. כאשר משתתף אינו עומד בדרישות התוכנית והשתתפותו מופסקת רשאי בית הדין לגזור עליו עונש חלופי.

3.2 קווינסלאנד¹⁶

¹⁵ כל החומר בסעיף זה, מתוך אתר החקיקה של ממשלת ניו סאופת' ויילס, <http://www.lawlink.nsw.gov.au/drugcrt/drugcrt.nsf/pages/drugcrt2>, 11 במאי 2006.

¹⁶ כל החומר בסעיף זה מתוך אתר החוקים של ממשלת קווינסלאנד, <http://www.justice.qld.gov.au/education/law/drugs.htm#3>, 14 במאי 2006.

ביולי 2003 הוגשו מסקנות התוכנית הניסיונית של הפעלת בית הדין המיוחד לסמים אשר עבודתו החלה בשנת 2000.¹⁷ לאור ההצלחה נתקבלה ההחלטה להמשיך את הפעלתם במדינה. כיום קיימים חמישה בתי משפט מיוחדים לסמים בקווינסלאנד.

בראש בית הדין יושב שופט, בבית הדין חברים גם נציגי משרדי הממשלה הנוגעים בדבר: רווחה, בריאות, משטרה, ענישה ועזרה משפטית. בסמכות השופט לקבוע מי מבין המועמדים יתקבל לתוכנית.

אל בתי הדין מגיעים מכורים לסמים אשר יכולים לקבל עונש של מאסר בשל עבירות הקשורות בהתמכרותם. המטרה, הענקת הזדמנות לשיקום במקום כליאה.

התוכנית אורכת בין שנה לשנה וחצי, במסגרתה עובר המטופל סדרה של סדנאות גמילה, טיפולים של מומחים לגמילה ורכישת מיומנויות חברתיות ובדיקות סמים אקראיות. מטרת התוכנית: הפחתת הנזקים הנגרמים לקהילה בשל השימוש בסמים, גמילת מכורים, הורדת הלחץ על עבודת המשטרה ומערכות האכיפה והענישה.

4. אירלנד

בשנת 2001, במסגרת התוכנית הרב שנתית למאבק בסמים, הוקם באירלנד בית המשפט המיוחד לטיפול סמים, הראשון במסגרת תוכנית ניסיונית. בפברואר 2006, לאחר בחינת הפיילוט, הודיע משרד המשפטים של אירלנד על מיסוד התוכנית לאור הצלחתה.¹⁸

צוות בית המשפט המיוחד מורכב משופט, קצין רווחה, אחות מומחית לנושא התמכרויות, אנשי חינוך וגמילה וקצין מבחן. התוכנית מיועדת לעבריינים בני 17 ומעלה באזור דבלין שאין להם היסטוריה של ביצוע פשעים אלימים.¹⁹ מטרת התוכנית טיפול במכורים ושיקומם בתוך הקהילה.

5. קנדה

בשנת 1998 החל הניסוי בהפעלת תוכנית בית הדין המיוחד לסמים בקנדה. בשנת 2004, התקבלה תוכנית בית הדין המיוחד לסמים בידי הממשלה הפדראלית והתוכנית הניסיונית הורחב לתקופה נוספת. התוכנית מופעלת ביוזמה משותפת של משרד המשפטים הקנדי, משרד הבריאות והרשות לנושא הסמים. כיום פועלים בקנדה שני בתי משפט מיוחדים, בטורונטו וונקובר. בתי הדין ממומנים בידי הרשות הלאומית למניעת פשיעה.²⁰

בתי הדין המיוחדים מנוהלים בידי שופטים. בצוותי בתי הדין יושבים גם נציגי משרדי המשפטים, הבריאות ורשות הסמים.

מטרת התוכנית כפי שמגדיר משרד המשפטים הקנדי:

- לקדם ולחזק את התוכנית כפתרון יעיל לבעיית הסמים, במיוחד בקרב צעירים.

¹⁷ ראה דוח הסיכום של הניסוי, <http://www.justice.qld.gov.au/courts/pdfs/AICreport.pdf>, 14 במאי 2006.

¹⁸ ראה מדיניות הסמים הלאומית של אירלנד, http://oasis.gov.ie/health/alcohol_and_drug_treatment_services/national_drugs_strategy.html, 14 במאי 2006.

¹⁹ מידע על בתי המשפט של דבלין, <http://www.cdvec.ie/Drugs.htm>, 14 במאי 2006.

²⁰ אתר משרד המשפטים הקנדי, <http://www.justice.gc.ca/en/ps/pb/prog/dtc/index.html>, 14 במאי 2006.

- לקדם את המודעות בקרב המערכות המקצועיות השונות, לקיומו של בית הדין, מטרתו וצורת עבודתו.

- לאסוף ידע בנושא במטרה לקדם את עבודת בית הדין.

כל זאת בכדי לקדם מאבק יעיל בתעשיית הסמים ולצמצם את ההוצאות הממשלתיות על אכיפה, מניעה ושיקום.²¹

²¹ אתר משרד המשפטים הקנדי, http://www.justice.gc.ca/en/news/nr/2005/doc_31552.html, 14 במאי 2006.